

Yazınsal Metin - Okur Etkileşimi: Alt-Birimlerin Anlamlandırma Sürecine Etkileri Üzerine Deneysel Bir Çalışma

Semiramis Yağcıoğlu
Dokuz Eylül Üniversitesi

Giriş

Dublinliler, James Joyce'un tüm öykülerinin toplandığı kitaptır. Öyküler, kendi özledikleri hayatları yaşamak ve tasarılarını gerçekleştirmek yeteneğinden yoksun çeşitli kişilerin portrelerini çizer. Bu insanların tümü neredeyse garip bir felce uğramış gibi hareket etme yeteneğinden yoksundurlar. Paylaştıkları ortak yazgı Dublinli olmaktır ve sanki bu kent onları manevi bir tutsaklığın pençesinde kısıktırak bağlamıştır. Dublin onları pısrık, korkak ve iki yüzlü insanlara dönüştüren bir karabasan kentidir. Bu öykülerin temasının AHLAKİ BİR ÇÖKÜNTÜ İÇİNDE BULUNAN BİR AVRUPA BAŞKENTİ OLAN DUBLİN olduğu konusunda eleştirmenler birleşmektedirler. Joyce'un İngiliz yayımcısı Grant Richards'a Trieste'den yazdığı mektuplardan, zaten onun okuyucusuna iletmek istediği iletinin bu olduğunu kesin olarak biliyoruz (Ellman, 1966). O halde Joyce ve okuyucusu arasında gerçekleşen başarılı bir iletişim ediminden söz edilebilir. Ancak Joyce'un hedeflediği anlamın bu olduğunu bilmemiz, hatta onun bu öyküleri "titizlikle kotarılmış bir art niyetli üslup" içinde yazmış olduğunu ileri sürmesi bile bu kitabın eleştirmen/okuyucu üstünde yaptığı etkiyi açıklamaya yetmiyor. Çünkü Peake'nin (1980: 7) ileri sürdüğü gibi bu öykülerde "art niyetli bir üslup" bir yana bir üslup bütünlüğünden bile söz etmek güç olmaktadır. Öyleki, 1950'lerde *Dublinliler* üzerine yazan bir dizi eleştirmen, kitabı oluşturan 15 öyküyü gevşek yapı ve episodik bulmuşlar ve daha da ileri giderek onları "önemsiz" bulmuşlardır (Ghiselin, 1956; Magalaner ve Kain, 1957).

Bu öyküleri tamamlanmamış taslaklar olarak değerlendirmek artık kabul görmeyen bir yaklaşım. Tam tersine, öykülerin yazılışındaki ustalık ve zengin anlam katmanları giderek daha çok eleştirmen tarafından dile getiriliyor. Bu öykülerin okunması ve değerlendirilmesi konusunda meydana çıkan bu farklılık bir bilgi sorunu mudur? Başka bir deyişle ilk grup eleştirmenin tarihsel olarak ikinci grup eleştirmenden daha az kuramsal bilgiye sahip oldukları için mi *Dublinliler*'in sahip olduğu önemli özellikleri görememişlerdir? Yoksa, metnin kendisi mi sahip olduğu bazı özellikler nedeniyle kendini zor ele veren, neredeyse iki kimlik taşıyan bir niteliğe sahiptir? Burada irdelenmesi gereken sorun, yüzeysel yapının yazarın Dublin hakkında takındığı olumsuz tavrı ele verecek hiç bir bilgilendirme hatta eleştiri izi taşımayan tutumlu bir dille yazıldığı halde, okuyucunun zihinsel tasarımında metnin iletisinin Dublin kentinin bir eleştirisi olarak nasıl yeniden kurgulanabildiğidir.

Kanımcı bu iki grup eleştirmen arasındaki değerlendirme farklılığı ,öykülerin okuyucu üzerinde yarattığı iki yönlü etkiyi ortaya koymaktadır. Dixon ve arkadaşları (1993:15) belli bir okuyucu kitlesinde ortaya çıkan yazınsal etkileri dile getiren yorumu *güçlü* (potent) okuma olarak nitelemektedirler. Bu bağlamda, *Dublinliler* öykü kitabı iki farklı eleştirmen/okuyucu kitlesinde farklı yazınsal etkilere yol açmış ve farklı iki *güçlü* yorum yapılmasına yol açan bir metin özelliği taşımaktadır. Bu farklı etkileri yaratan farklı metinsel düzeylerin aldığı açıktır. Ancak yazınsal iletişim açısından yazar ve okuyucu arasında iletişimi sağlayan metinsel düzeyin belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Amaç ve Kuramsal Dayanaklar

Bu çalışmanın amacı, *metin özelliklerinin, metin etkileri* ile rastgele bir ilişki içinde olmadığını deneysel olarak saptamak ve okuyucu tarafından girilen her anlama ediminin metnin anlamlandırma edimine getirdiği *sınırlandırma işlevi* (delimitative function) (Lerchner 1990:418) ile bağıntılı olduğu savına katkıda bulunmaktadır.

Yazınsal iletişim konusunda yapılan çalışmalar söylemin üretilmesi, hedeflenen anlam ve söylemin yorumlanması konusyla ilgilenmişlerdir. Yazar tarafından hedeflenen anlamın metin aracılığıyla okuyucuya nasıl iletildiği konusunda yapılan çalışmaların hiç biri anlamın yazınsal metinlerin içinde mi olduğu yoksa okuyucu tarafından metne dışarıdan mı ithal edildiği konusunda bir anlaşmaya varamamışlardır. Çeşitli önsayıtlulardan yola çıkan bu çalışmalardan bazılarını şöyle sıralamak olasıdır: metinsel anlam(lar)ı belirlediği düşünülen dilbilgisel ve metinsel yapıların betimlenmesi (yapısalcılık ve anlatı dilbilgileri); yazınsallığı ve anlamı belirleyecek metin dışı gösterebilimsel düzenekleme ve toplumsal uzlaşımların araştırılması (Çek yapısalcılığı); Metinlerin ‘doğru’ olarak yorumlanabilmesi için yöntemlerin geliştirilmesi (genel yorumbilim); ‘ideal’, ‘bilgili’, ‘örnek’ ve ‘süper’ okuyucu kavramlarının geliştirilmesi (alımlama eleştirisi) gibi. Tüm bu çalışmalara rağmen belli bir metin hakkında üretilen bir yorumun geçerliliğini tartışmasız olarak ortaya koyan bir yaklaşımdan henüz söz edemiyoruz.

Metin Özellikleri ve Metin Etkileri

Yazınsal metinleri anlamlandırma sürecini açıklayacak herhangi bir kuram için *metin* ve *okuyucu* kavramlarını dikkate almak gerekmektedir.

Anlamlandırma sürecinde metnin gördüğü işlevi belirlemek yazınsal metinlerin yorumlanmasında anlamın nasıl oluştuğunu aydınlatmaya çalışan tüm yaklaşımlar için vaz geçilmez bir ilk adım olarak ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta Hauptmeier ve arkadaşlarının (1989) ortaya attıkları ‘metin-bağımlı’(text-bound)

görüş, metnin nesnel ve bağımsız bir varlık olduğu ve bu varlığın tanımlanabilir özellikleri olduğu savını ileri sürmektedir. Bu kurama göre anlamlandırma süreci bu özelliklerin bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ise metinsel özelliklerin metne ait özellikler olmadığı ve bu özelliklerin okuma sürecinde belli bir toplumun/topluluğun üyesi olarak belli uzlaşımın çerçevesinde okuma alışkanlıkları edinmiş okuyucu tarafından metne ithal edildiğini ileri süren görüş vardır (Fish , 1980).

Dixon ve arkadaşları (1993:7) bu uzlaşmazlığın *metin özellikleri* ve *metin etkileri* arasında yapılacak kesin bir ayırım ile ortadan kalkacağı görüşündedirler. Bu araştırmacılara göre *metin özellikleri* nesnel ve somut nitelikte olmalarına rağmen, hangi özelliklerin *ilginç* ve *önemli* olduğu büyük ölçüde bir kuram ve tartışma konusudur. *Metin özellikleri* açık uçlu bir ulam oluşturdukları halde, bu özelliklerin ancak birkaçının metni anlamlandırma sürecinde etkili olduğunu düşünmektedirler. Metin öğeleri anlamlandırma sürecini etkilediklerinde, okuyucunun zihninde farklı durumların ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu zihinsel durum farklılıklarına *metin etkileri* adı verilmektedir. Bu etkiler arasında söylem çözümlemesi çalışmalarında incelenen bir dizi süreç sözcük ve tümce düzeyindeki sunular, okuyucu tarafından yerel düzeyde yapılan çıkarımlar, göndergesel tasarımlar, metnin uzun süreli bellekte saklanması gibi sorunlar vardır (Just ve Carpenter, 1987; Van Dijk ve Kintsch, 1983).

Metin etkilerinin okur merkezli yaklaşımlarda ileri sürüldüğü gibi okurların bireysel özellikleri nedeniyle okuyucudan okuyucuya farklı olabileceği görüşünü kabul etmekle birlikte *metin etkileri* ve *metin özellikleri* arasındaki ilişkinin bireysel ve kaprisli bir ilişki olmadığı görüşünü Dixon ve arkadaşları (1993:9) ile paylaşıyoruz.

İmgesel Bir Gösterge Olarak Metin

Metin dilbilimi metni iletişimsel bir gösterge olarak tanımlar (Lerchner 1990:412). Metin gerçekliğin bir benzeri olarak imgesel (iconic) bir gösterge olarak işlev görür. Yazınsal üretim açısından bakıldığında, yazar dilbilgisel olarak biçimlenen bir zihinsel tasarımın "yaratıcısı"dır. Yazarın düşüncesinde tasarımlar yumağı olarak biçimlenen bir dünya anlayışı ancak somut bir metin haline dönüştükten sonra toplumsal iletişim sürecinde kişiler arasında alınıp verilebilir. Bu biçemselleştirme sürecinde yazarın niyetini hiç bir sorun çıkmadan aynen metne aktarabildiğini söylemek oldukça güçtür. Ortaya çıkan somut ürün, yazarın zihinsel tasarımının ancak mümkün olduğunca yakın bir görünümüdür. Buna karşılık alımlama süreci gösterge dizilerine ilişkin basit bir düğüm çözme işleminden çok daha ileri giden bir çabayı gerektirir. Lerchner (1990:414) Leontev'e (1975) dayanarak bu

işlemin daha çok bir dizi olasılık arasından “biliçli bir seçim” gerektiren bir çaba olduğu görülmektedir.

Alımlama açısından düşünüldüğünde, metin değişmez bir nitelik taşımakta, ancak okuyucuların bu metin aracılığıyla oluşturduğu zihinsel tasarımlar bu metnin çeşitlenmeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Burada ortaya çıkan sorun bu çeşitlenmelerin sayılarının sınırlandırılabilmesi yolunda metnin herhangi bir düzenleme işlevi görüp görmediğini anlayabilmek için nesnel çözümleme yöntemlerinin oluşturulup oluşturulmayacağıdır. Bu sorun yazınsal göstergenin imgesel niteliğini vurgulamakla çözümlenebilir. Başka bir deyişle metin *dünyanın bir modeli* olarak imgesel (iconic) bir niteliğe sahiptir (Lerchner, 1990). Bu model, okuyucuya gerçeğin zihinsel bir tasarımını oluşturabilmesi için edimbilimsel (pragmatic) bilgiler sunar. Bu türden edimbilimsel bilgiler ise yazınsal metnin bütünüdür düzenleniş biçiminde yatmaktadır. Okuyucu, bu düzenleniş biçimini *model oluşturan bir komut* olarak tanımlamak durumundadır. Başka bir deyişle, modelin düzeni yazarın zihinsel tasarımlarında var olan dünya modelinin biçimsel olarak görünümüdür. Bu anlamda, metnin düzeni yazarın zihinsel tasarımına benzer bir tasarımın oluşturulmasında göstergebilimsel bir işlev görmektedir (Lerchner 1990).

Okuyucu tarafından tanımlansın veya tanımlanmasın, yazınsal metnin düzeninin *model oluşturma* işlevini yerine getiren özellikler nesnel bir gerçekliktir ve bu niteliklerinden dolayı da çözümlenmeye açıktır (Lerchner, 1990; Müske 1990).

Metnin tamamlanmış bir ürün olarak değişmez bir nitelik taşıması, mantıksal olarak, okuyucuların anlama ve yorumlama süreçleri üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğu anlamına gelir. Metinsel evreni oluşturan parametreler, alımlama sürecinde okuyucu tarafından oluşturulacak dünya modelinin de parametrelerini oluştururlar. Kuşkusuz bu sınırlamaların genişliği veya darlığı metinden metine farklılıklar gösterebilir. Ancak bu durum, her yazınsal metnin, öznel anlamlandırmaların çeşitliliği konusunda sınırlandırmalar getirme işlevi olduğu anlayışını değiştirmez. Bu görüşün temel savı, yazınsal yapıtların okuyucuların yazınsal metnin iletilisine yaklaşık anlamlar oluşturmaları için onların zihinsel süreçlerini etkileyen nitelikleri olduğudur. Kuşkusuz yazınsal metinleri diğer metin türlerinden ayıran en önemli özellik *çok anlamlılıktır*. Ancak bu durumu bir mutlak olarak ele almak yazınsal metinleri anlama ve yorumlama sürecini öznel alanında ele almamızı gerektirir (Lerchner 1990: 418). Oysa bir yazınsal metnin çeşitli yorumları olmasına rağmen, belli bir kitle tarafından tutarlı olarak ortaya çıkan baskın bir yorumun oluşu yazınsal metin ile iletili arasındaki düzenliliği açıklamamızı gerektirecek belli metinsel özelliklerin olduğu kanısını güçlendirmektedir. Bu anlayışa göre, metin okuyucuya sadece dünyanın bir modelini sunmakla kalmayıp aynı zamanda iletişim ediminde yazar ve okuyucunun “anlaşmasını” sağlayacak en iyi koşulları sağlamak durumundadır.

Yukarıda dile getirilen kuramsal çerçeve ışığında, metin okuyucuyu *programlayan* bir göstergebilimsel düzen olarak ortaya çıkmaktadır (Lerchner 1990:420).

Yorumlama işlemi bir metinde hangi birimlerin asal hangi birimlerin ise yanal olduğuna karar vermek anlamına gelmektedir (Culler,1987:140). Yazınsal eleştiri kuramlarından Yapı-çözümçülük, anlamlandırmaya temel olarak alınması gereken öğelerin metinde açık olarak yer alan önermelerde düzenlenmiş bilgilerin bulunduğu üst-birimlerden çok önemsiz diye bir kenara itilen uç-birimler (marjinal units) olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla yorumlama, metinde bulunan aşamalı yapıyı oluşturan birimler arasındaki ilişkinin ters yüz edilmesi ile olasıdır. Metindilbilim alanında yapılan çalışmalarda da metnin anlamlandırılmasının, metnin yüzeysel yapısını oluşturan ve çizgisel bir doğrultuda düzenlenmiş girdi önermelerin aşamalı bir çıktı yapı içinde yeniden düzenlenmesiyle gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Van Dijk, 1980; Van Dijk ve Kintsch,1983; Giora ve Shen, 1994). Bu görüşlerin ışığı altında bu çalışmanın ana savı metinde bulunan alt-birimlerin okuyucuyu anlamlandırma işlevinde izlemeleri gereken yönde tetikleme işlevi gördükleridir.

Metin ve Önsayıltı

Bu deneysel çalışmada İrlandalı yazar James Joyce'un *Dublinliler* öykü kitabından gençlik bölümünde yer alan "Bir Karşılaşma" adlı öyküsünün Murat Belge tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.

Bu metnin seçiminde etkili olan nedenler şöyle sıralanabilir:

1. *Dublinliler* adlı öykü kitabında toplanan öykülerin yazılmasında yazarın hedeflediği anlamın bilinmesi.

2. Bu öykünün başında yer alan ve kendi içinde bir öykü niteliği taşıyan bir birimin yapılan büyük ölçekli yapı çözümlemesinde özetin bir parçası olarak yer almadığı ve dolayısıyla alt birim olduğunun saptanması (Yağcıoğlu, 1992).

Öykünün baş tarafında yer alan 16 tümceden oluşan ve öykü içinde bir öykü niteliği taşıyan birim "Bize Vahşi Batıyı tanıtan Joe Dillon olmuştu" tümcesiyle başlamakta ve "Rahipliğe istidadı olduğu söylendiği zaman kimse inanamadı. Oysa doğruydu" satırlarıyla son bulmaktadır. Bu tümcelerin Joe Dillon öyküsünün konu sınırını (topic boundary) oluşturduğunu söylememiz olasıdır. Öykünün geri kalan kısmında bir daha Joe Dillon'dan asla söz edilmez. Ancak öykünün Joe Dillon ile başlaması okuyucuda okumakta olduğu öykünün baş kişisinin Joe Dillon olduğu yönünde büyük ölçekli bir önerme oluşturmaya neden olmaktadır. Yukarıda çizilen konu sınırından sonra ise okuyucu girdi tümceleri yeniden değerlendirerek JOE DILLON ÖYKÜNÜN BAŞ KİŐİSİDİR büyük ölçekli önermesini silmesi gerekecektir. Varlığını ilk tümcedeki "bize" adıyla sezdirenen *anlatıcı* yüzeysel

metnin geri kalanını oluşturan önermelerde bağdaşıklık koşulunu oluşturduğu için öykünün baş kişisi olarak Joe Dillon'un yerini alacaktır. Joe Dillon, anlatıcı ve arkadaşlarının *okuldan kaçış* öyküsünü anlatan metnin tümcelerinin anlaşılma koşulunu oluşturmadığı için öykünün genel anlamını içeren büyük ölçekli yapıda yer almayacaktır. Tanımı gereği büyük ölçekli yapılar aşamalı bir düzene sahip olan metinlerin anlam açısından *önemli* önermelerinden oluşmaktadır. Bu nedenle öyküyü okuyan deneklerin özet metinlerinde büyük-ölçekli yapı kurallarından (van Dijk 1980:215) **SILME** (DELETION) kuralını işleterek Joe Dillon'un "okuldan kaçma" öyküsüyle ilgisiz gördükleri için onu sileceklerini varsayıyoruz.

Ancak burada *ilgisiz* olarak denekler tarafından tanımlanacağını varsaydığımız birim, tek bir önerme olmayıp, bir dizi önermeden oluşan bir metin birimidir. Bu çalışmada, metinlerin aşamalı yapısını daha iyi dile getirdiği düşüncesinden yola çıkarak, büyük ölçekli özet metinlerde yer alan birimlere **üst-birimler**, bu metinlerdeki önermelerin anlaşılma koşulunu oluşturmadığı için dışarıda bırakılan birimler de **alt-birimler** olarak adlandırılacaktır.

3. Bu alt-birimin okuyucuları belli bir *dünya modeli* (Dublin bireyin özgür iradesini yok eden bir kenttir) oluşturmasını tetikleyen bir işleve sahip olduğunun ileri sürülmesi (Yağcıoğlu, 1992: 138)

Yöntem

Denekler: Araştırmaya Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı ikinci yarıyıl öğrencisi 21 denek katılmıştır. Denekler Amerikan Kültür ve Edebiyatı programında yer alan Metin İnceleme dersinin bir parçası olarak bu deneysel çalışmaya katılmışlardır.

Uygulama: Sınıf ortamında yapılan deneysel çalışma iki aşamada tamamlanmıştır.

1. Aşama: Deneklerden öyküyü okuduktan sonra ayrıntılı bir özet metin yazmaları istenmiştir.
2. Aşama: Deneklerden bir hafta sonra sınıf ortamında aynı öykünün daha kısa bir özetmetnini yazmaları ve iki soruya yanıt vermeleri istenmiştir.
 - a. Öykünün teması nedir?
 - b. Öykünün başında yer alan Joe Dillon ile ilgili bölüm öykünün anlaşılması için gerekli midir? Neden?

Değerlendirme: Deneklerin yazdıkları özet metinlerde Joe Dillon'la ilgili önermelerin sayısal olarak çözümlenmesi yapılmıştır. Daha sonra metnin teması nedir sorusuna verdikleri yanıtların önerme çözümlenmesi yapılmış ve bu çözümlenmede deneklerin sözü geçen alt-birimden anlam oluşturma sırasında etkilenip etkilenmedikleri saptanmıştır. Son olarak sözü geçen alt-birimi öykünün

anlamlandırılması için gerekli gören deneklerin bu birimi hangi nedenlerle gerekli gördükleri konusunda ileri sürdükleri nedenlerin yorumu yapılmıştır.

Sonuçlar

Çizelge 1’de de görüldüğü gibi, yazılan özet metinlerde deneklerden sadece %28’i öykünün giriş tarafında yer alan ve 16 önermeden oluşan bölümün baş kişisi olan Joe Dillon’dan söz etmişlerdir.

Çizelge 1. İlk ve ikinci özet metinlerde okurların alt-birimden yararlanma durumu

Öykünün ilk özet metninde	alt-birimden yararlananlar	6	%28,6
	alt birimden yararlanmayanlar	15	%71,4
Öykünün ikinci özet metninde	alt-birimden yararlananlar	-	-
	alt birimden yararlanmayanlar	21	%100

Yazılan ikinci özet metinlerde ise Joe Dillon adı %100 oranında kullanılmadığı saptanmıştır. “Okuldan kaçış” temasının anlatıldığı bu düzeyde gerçek serüvenler yaşamak isteğiyle okuldan kaçma isteği önem kazanmakta ama anlatıcı ve arkadaşında bu serüvenci ruhun uyanmasına neden olan Joe Dillon bu düzeydeki anlam için bağıntılı görülmemektedir. Deneysel çalışmanın bu bölümünden ortaya çıkan sonuca göre, beklenildiği gibi, denekler özet metinleri üretme aşamasında işlettikleri büyük ölçekli yapı kurallarına göre öykünün en başında yer alan bu bölümü silmiş oldukları anlaşılmaktadır. Denekler, daha önce ileri sürüldüğü gibi (Yağcıoğlu, 1992), okuyacakları öykünün baş kişisinin Joe Dillon olduğu kanısına kapılmışlar ancak yüzeysel metnin 16. önermesinden sonra öykünün baş kişisinin anlatıcı olduğu yolunda yeni büyük ölçekli bir önerme oluşturdukları için bu birimi bağıntılı görmeyip silmişlerdir. Bu durumu bir denek çok çarpıcı biçimde şöyle dile getirmektedir.

Joe Dillon’un öyküsünün hikayeye olan ilişkisini doğrusunu söylemek gerekirse pek anlayamadım. Çünkü ilk bakışta öykünün ana karakterini Joe Dillon gibi gösteren bu bölümün gidişatla ilgisi yok. Halbuki asıl ana karakter öyküyü anlatan çocuk.

Dikkat edilirse denek sanki burada “art niyetli” bir yanıtmanın söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. Bu bölüm sanki okuyucuyu yanıltmak için yazılmıştır Culler (1987:217) okuyucuların, metinlerin yüzeysel düzeyinde açık olarak dile getirilen anlamlara ters düşebilecek anlamları tetikleyen metinsel birimlerin yazarın dikkatinden kaçan ve dolayısıyla hedeflediği anlamın dışında kalan “artıklar” olduklarını düşünerek bu birimleri sildiklerine işaret etmektedir. 16. önermeden

sonra elde edilen girdilere dayanarak denekler sözü geçen birimi öykünün geri kalan bölümüyle bağıntılı görmemişler ve özet metin oluştururken bu birimi silmişlerdir.

Çizelge 2'de de görüldüğü gibi denekler, özet metinleri yazarken Joe Dillon'un öyküsünü kullanmadıkları halde %71,4 oranında bu alt-birimi öykünün anlamlandırılması konusunda gerekli görürken % 28,6 oranında gereksiz görmüşlerdir.

Çizelge 2. Okurun öykü metninde yer alan alt-birimin öykünün yorumu için gerekli ve gereksiz oluşuna ilişkin görüşü

Öyküde yer alan	öykünün yorumu için gerekli görenler	15	21	%71,4
alt-birimi	öykünün yorumu için gerekli görmeyenler	6		%28,6

Çizelge 3'de görüldüğü gibi bu alt-birimi öykünün anlaşılması yönünde gerekli görenlerden %60'ı, bu birimin örnek oluşturacağı kanısında olduklarını belirtmişlerdir. Bir başka deyişle, öykünün anlamını genişletme açısından kullanma yönünde bu alt-birimin tetikleyici bir işlevi olduğu görüşünü dile getirmişlerdir. Ancak bu denekler bu bölümün öyküyü ne yönde anlamakta örnek işlevi gördüğü konusunda çok net olamamışlardır. Burada önemli olan, deneklerin bu metinsel birimin okuyucu için bir işaret görevi gördüğü düşüncesini dile getirmiş olmalarıdır. Bu deneklerin geri kalan % 40'ı ise bu alt-birimin çocuklarda uyanan macera isteğinin nedenini açıklamak için gerekli olduğunu bildirmişlerdir. Onlara göre, Joe Dillon'un Vahşi Batıya olan ilgisi nedeniyle çocuklarda macera yaşamak isteği doğmuştur. Bu durumu aşağıda gösterilen şekilde ifade edebiliriz:

Joe Dillon'un macera severliği (neden olan olay) → çocuklarda macera ruhunun gelişmesi (ortaya çıkan olay)

Çizelge 3. Öykü metninde bulunan alt-birimin öykünün yorumu için gerekli olduğunu belirten okurlara göre bu gerekliliğin nedenleri

Alt-birim öyküde çocukların geleceğe yönelik seçimlerinin nedenini göstermektedir	6	15	%28,6
Alt-birim öykünün anlaşılması için bir örnek oluşturmaktadır	9		%60

Diğer bir deyişle, söz konusu alt-birimi öykünün anlaşılması yönünde gerekli görenlerden % 60'ı bu alt-birimi okuyucuya yönelik bir işaret niteliğinde değerlendirirken, geri kalan %40'ının ise bu birimin öykünün iç dinamiği açısından işlevsel olduğunu düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak bu alt-birimi öykünün anlaşılması konusunda gereksiz gören deneklerin yarısının, neredeyse kendileri ile çelişircesine, bu alt-birimin temayı anlama konusunda yardımcı olduğunu dile

getirmiş olmaları, bu deneysel çalışmada ortaya çıkan ilginç bir bulgudur (Çizelge 4). Dolayısıyla deneklerin %85,7'si gibi büyük bir oranın bu alt-birimden anlamlandırma sürecinde yararlandıkları görülmüştür (Çizelge 5).

Çizelge 4. Öyküde yer alan alt-birimin gereksiz olduğunu belirten okurların öyküyü anlamlandırma sırasında bu birimden yararlanma durumu

Anlamlandırma sırasında alt-birimden yararlananlar	3	6	%50
Anlamlandırma sırasında alt-birimden yararlanmayanlar	3		%50

Çizelge 5. Öyküyü anlamlandırma sırasında tüm okurların alt-birimden yararlanma durumu

Alt-birimi gerekli görüp yararlananlar	15		
Alt-birimi gereksiz gördüğü halde yararlananlar	3	18	%85,7
Alt-birimi gereksiz görüp yararlanmayanlar	3	3	%14,3

Bu deneklerden biri düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

Joe Dillon'un öyküsü bence gerekli değil. Çünkü öyküde kesin bir bütünlük yok...Ama yine de Joe Dillon'un öyküsü bize birşeylerde, en azından temasını anlamamızda yardımcı oluyor.

Bir diğer denek ise daha da ilginç şeyler söylemektedir:

Joe Dillon'un öyküsünün metni anlamamızda bence mutlak bir etkisi yok. Ancak kahramanın aksine, güçlü ve ele avuca sığmaz görünmesine rağmen kurallara karşı gelmemesi açısından belki de gerekli.

Deneklerin öykünün teması konusunda dile getirdikleri çeşitli görüşleri kısaca 3 başlık altında toplanabilir:

1. Dindar bir toplumda bastırılmış duyguların ortaya çıkması.
2. Okulun dar gelen çerçevesinden kaçarak hayatı tanıma isteği.
3. Eğitim gençlere hayatta yüzyüze geldikleri engeller karşısında dayanma gücü vermiyor..

Bu yorumlardan da anlaşılacağı gibi denekler baskılı bir ortamın varlığında birleşmektedirler ve bu baskılı ortamın kişilik özelliklerinin serpilmesine olanak tanımadığı görüşündedirler. Ancak hiçbir deneğin bu baskılı ortamı Dublin kenti ile özdeşleştirememiş olduğu görülmektedir.

Tartışma

Bu deneysel çalışmanın bulguları metin özellikleri ile metin etkileri arasında önemli bağlar olduğunu ortaya koymaktadır. Metnin düzenlenişinin sunduğu nesnel özellikler öznel nitelikteki alımlama sürecini etkilemektedir. Metnin başında yer alan alt-birim özet metinlerinde yer almamakta ve dolayısıyla okuyucunun zihninde örtük bir biçimde yer almaktadır. Deneklerin % 60 gibi bir oranının bu alt-birimin bir örnek olabileceği konusunda belirttikleri görüşlerinde örtük ifadelerle yetinmeleri ve bu alt-birimin ne konuda örnek işlevi görebileceğini açıklıkla dile getirememeleri durumunun, destekleyici diğer öyküleri okumamış olmalarından kaynaklandığı görülmektedir.

Bu alt-birimin kendi içinde bir öykü bütünlüğü taşıması yüzeysel metni birbirinden bağımsız öğelerden kurulu gevşek dokulu bir metin olarak değerlendirilmesine neden olduğu kanısı güç kazanmaktadır. Bu bulguların ışığı altında *Dublinliler*'i episodik ve gevşek dokulu bulan eleştirmenlerin bu kaniya varmalarının metinde bulunan bu **alt-birim**den kaynaklandığı ileri sürülebilir. Daha sonra gelen eleştirmenlerin ise bu **alt-birim**in örtük olarak kendilerini yönlendirmesiyle Dublin kentinde uygulanan çocuk yetiştirme yöntemlerinin çocuğu ürkek pısrık ve baskıya ses çıkaramayan bireylere dönüştüren bir kent olduğu kanısına vardıkları düşünülebilir.

Bu deneysel çalışmanın Lerchner (1990:419) "okuyucunun tüm iletişimsel edimleri metnin öğelerine bağlanabilir" varsayımını güçlendirmekte olduğu kanısındaız. Burada sorun hangi metin özelliklerinin anlamlandırma sürecinde etkili olduğu sorusuna gelip takılmaktadır. Bu deneysel çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı gibi söz konusu metinsel öğelerin metnin **alt-birimleri** olduğu düşünülebilir. Bu düşünce, Yapı-çözümçü yazın eleştirisinde zaten dile getirilmiştir. Bu konuda dilbilimin katkısı, metni **üst** ve **alt-birimler** olarak ayırıştırırken bu birimlerin sınırlarının nasıl çizileceği konusudur. Bu birimlerin sınırlarının çizilmesi, onların incelenbilir duruma gelmeleri anlamına gelmektedir. Araştırılması gereken bir başka konu da bu metin birimlerinin retorik düzenlenmesinin yazarın hedeflediği anlamı okuyucuya iletmesi konusunda nasıl yardımcı olduğudur.

Kaynakça

- Culler, J. 1987. On deconstruction: Theory and criticism after structuralism. London: Routledge and Kegan Paul
- Dixon, P., M. Bortolussi., L. C. Twilley and A. Leung. 1993. Literary processing and interpretation: Towards empirical foundations. *Poetics* 20, 5-33.
- Ellman, R. 1966. *Letters of James Joyce*. (Vols. II -III). London: Faber & Faber..
- Fish, S. 1980. Is there a text in this class? Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Ghiselin, B. [1956] 1982. The unity of *Dubliners*. In Beja M. (ed.). *Dubliners and The Portrait of a Young Man: A selection of critical essays*. London: Mac Millan
- Giora, R. and Yeshyahu, S. 1994. Degrees of narrativity and strategies of semantic reduction. *Poetics* 22, 447-458.
- Hauptmeier, H., D. Meutsch and P. Viehoff. 1989. Empirical research on understanding literature. *Poetics Today* 10 (3), 563-604.
- Joyce, J. [1914] 1994. "Bir Karşılaşma" *Dublinliler* (çev. Murat Belge) İstanbul: İletişim Yayınları
- Just, M. A. and P. A. Carpenter. 1987. The psychology of reading and language comprehension. Boston MA: Allyn and Bacon.
- Lerchner, G. 1990. The text as a "model-forming system" in literary communication. *Poetics* 19, 411-422.
- Magalaner, M., R. M. Kain. 1957. *Joyce: the man, the work , the reputation* . London: Calder
- Müske, E. 1990. Frame and literary discourse. *Poetics* 19, 433-461.
- Peake, C. H. 1980. *Dubliners, James Joyce, the citizen and the artist*. London Edward Arnold.
- Van Dijk, T. A. 1980. *Macrostructures*. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum. .
- Van Vijk, T. A. and W Kintsch. 1983. *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.
- Yağcıoğlu, S. 1992. Rhetorical factors serving to form a sub-text underlying form and meaning in Joyce's *Dubliners*. Basılmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.